

ΣΟΦΙΑ ΒΟΥΡΗ

**Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΣΤΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ (1990 ΚΑΙ ΕΞΗΣ)**

Ιωάννινα 1993

ΣΟΦΙΑ ΒΟΥΡΗ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΣΤΑ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (1990 ΚΑΙ ΕΞΗΣ)

Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού μετά το 1989 στις χώρες της ΝΑ Ευρώπης και οι πολιτικές ανακατατάξεις που σηματοδότησε το κοσμοϊστορικό αυτό γεγονός στη Βαλκανική αναζωογόνησαν με ανεπανάληπτο τρόπο μαζί με τους εθνικισμούς και το ενδιαφέρον για το ιστορικό παρελθόν.

Για άλλη μια φορά η ιστορία καλείται να υπηρετήσει τις ανάγκες της πολιτικής εξουσίας, να εξισορροπήσει τη διασαλευμένη κοινωνική συνοχή και να καλύψει το ιδεολογικό κενό που άφησε πίσω της η εκτοπισμένη μαρξιστική - λενινιστική κοσμοθεωρία.

Η συγκεκριμένη πολιτική, κοινωνική και ιδεολογική λειτουργία της ιστορικής γνώσης στα μετασοσιαλιστικά καθεστώτα των χωρών της Βαλκανικής βρίσκει έκφραση και στη σχολική διαδικασία, κατεξοχήν μέσα από τη διδασκαλία του μαθήματος της ιστορίας.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι αμέσως μετά το 1989 στις χώρες αυτές αντικαταστάθηκαν με πρωτοφανή ταχύτητα τα εγχειρίδια ιστορίας του παλαιού καθεστώτος με αναθεωρημένες και αλληπάλληλες κατ' έτος εκδόσεις της εθνικής τους ιστορίας. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις χωρών οι οποίες συνέγραψαν τα εγχειρίδια της εθνικής τους ιστορίας για δεύτερη ή και τρίτη φορά μέσα στα τελευταία τρία χρόνια αποτελούν η Βουλγαρία, η Σερβία και η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας¹.

---

1. Για τους προσανατολισμούς της βαλκανικής ιστοριογραφίας μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού στις χώρες της ΝΑ Ευρώπης πολύ χρήσιμο αποδεικνύεται το σχετικό αφιέρωμα *Historiography of the Countries of Eastern Europe*, *The American Historical Association*, vol. 97, 4/ October-1992 (1011-1117).

Το γεγονός ότι η ιστορική γνώση που παρέχεται σήμερα στα σχολεία των πρώην σοσιαλιστικών χωρών αναθεωρείται συνεχώς δηλώνει από μόνο του τα εξής:

- την ανάγκη αναπροσδιορισμού της νέας πορείας στη Βαλκανική
- την επιδίωξη κατασκευής νέων κοινωνικών προτύπων και αξιών
- την ανάγκη διαμόρφωσης νέας συλλογικής μνήμης, δηλαδή εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας, στη βάση μιας αναβιωμένης εθνικής ιδεολογίας νομιμοποιητικής των σύγχρονων πολιτικών επιλογών.

Οι παραπάνω παραδοχές προκάλεσαν το ερευνητικό μας ενδιαφέρον να εξετάσουμε το είδος της ιστορικής γνώσης που επιλέγεται τελικά να διοχετευθεί στους μαθητές ως κατάλληλη στη σύγχρονη βαλκανική πολιτική συγκυρία².

Στα πλαίσια της γενικότερης αναζήτησης των νέων τάσεων της μετασοσιαλιστικής σχολικής ιστοριογραφίας επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε την εικόνα του Έλληνα και των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων στην αναθεωρημένη ύλη της βουλγαρικής εθνικής ιστορίας. Για το σκοπό αυτό εξετάσαμε τα εξής τέσσερα νέα εγχειρίδια βουλγαρικής ιστορίας, που εκδόθηκαν στη Σόφια το 1991 και το 1992:

1. Vasil Giuzelev, Konstantin Kosev, Georgi Georgiev, *Istorija za 10 klas*, Prosveta, Sofia 1991, σ. 236 (από την αρχαιότητα μέχρι το 1878).
2. Stajko Trifonov, *Istorija na Balgaria (1878-1944) za 11 klas na SOU*, Prosveta, Sofia 1991, σ. 140.
3. Petar Angelov, Tsvetana Georgieva, Georgi Bakalov, Dimitar Tsanev, *Zapiski po Istorija na Balgaria (681-1878)*, Sofia 1992, σ. 222.
4. Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija na Balgaria (1878 - 1944)*, Sofia 1992, σ. 173.

Πρόκειται ουσιαστικά για την ίδια ιστορική ύλη που μέσα σ' ένα χρόνο ξαναγράφεται για δεύτερη φορά, από διαφορετικούς συγγραφείς, με νέα μορφή και με διαφοροποιημένες σχετικά ιδεολογικές κατευθύνσεις. Από την άποψη αυτή έχουμε να κάνουμε ουσιαστικά με δύο χωριστές ομάδες εγχειριδίων: του 1991 και του 1992.

Οι βασικές κατευθύνσεις των νέων εγχειριδίων διαφαίνονται ήδη

---

2. Σχετικά με το θέμα αυτό διαφωτιστικό είναι το άρθρο της Maria Todorova, *Historigraphy of the Countries of Eastern Europe: Bulgaria*, *The American Historical Review*, ό.π., σσ. 1105 - 1117.

από τις δηλώσεις των συντακτών στον πρόλογο, τη θεματική αναδιάρθρωση της ιστορικής ύλης αλλά και τις νέες αντιλήψεις που διαπερνούν τα κείμενα.

Έτσι, όσον αφορά στους σκοπούς της διδασκαλίας του μαθήματος της ιστορίας, αυτοί, όπως είναι γνωστό, στα πλαίσια του **σοσιαλιστικού σχολείου** επικεντρώνονταν: στη μετάδοση των απαραίτητων ιστορικών γνώσεων για την κατανόηση των νόμων της κοινωνικής εξέλιξης, στη διαμόρφωση της μαρξιστικής - λενινιστικής κοσμοθεωρίας και στην καλλιέργεια της κομμουνιστικής ιδεολογίας και ηθικής³. Αντίθετα, **τα μετασοσιαλιστικά βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας**, όπως τουλάχιστον εξαγγέλλουν οι συντάκτες τους, στοχεύουν στην «απελευθέρωση της διδασκτέας ύλης από τα ιδεολογικά δόγματα... που παραμόρφωναν την εικόνα για την ιστορική εξέλιξη» και ταυτόχρονα στην «ανάδειξη των αντικειμενικών συμβάντων και γεγονότων του παρελθόντος»⁴. Η συγκεκριμένη αντίληψη για την αντικειμενική προσέγγιση της ιστορίας μέσα από τα γεγονότα είναι ένα πρώτο στοιχείο που παραπέμπει στην εθνική ιστοριογραφία του 19ου αιώνα.

Ένας δεύτερος στόχος των νέων εκδόσεων είναι ν' αποκατασταθεί, όπως κατά λέξη αναφέρεται, η «ανεπίτρεπτη απουσία» της εθνικής ιστορίας της Βουλγαρίας στα παλιά βουλγαρικά εγχειρίδια⁵. Ωστόσο, η ανάγκη επανένταξης της εθνικής ιστορίας στη διδασκτέα ύλη υποστηρίζεται με επιχειρήματα που δίγουν αλυτρωτικά ζητήματα, όπως επιβεβαιώνεται από το παρακάτω απόσπασμα:

«Η τύχη δεν ήταν γενναϊόδωρη για τη Βουλγαρία και το λαό της. Έξω από τα σύνορα του νεοϊδρυθέντος κράτους έμειναν ευρείες περιοχές και εκατομμύρια Βούλγαροι, οι αγώνες και οι δυσκολίες των οποίων αποτελούν αδιάσπαστο τμήμα της δικής μας ιστορίας» (10/1991/σ. 3)⁶.

Με βάση την ίδια εθνοκεντρική λογική εξηγείται και η κυρίαρχη θέση που καταλαμβάνει στην ύλη του συγκεκριμένου εγχειριδίου το εθνι-

3. Για τους σκοπούς της διδασκαλίας της ιστορίας στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των σοσιαλιστικών χωρών, βλ. Panajot Drazev, Milka Dimova, Rumiana Kuseva, Celite na obucenieto po istorija v srednoto ucilise, Istorija i Obsestvoznanije, 2/1987, σσ. 23 - 33.

4. Stajko Trifonov, Istorija na Balgaria (1878 - 1944) za 11 klas na SOU, Prosveta, Sofia 1991, σ. 3.

5. Stajko Trifonov, Istorija na Balgaria..., ό.π., σ. 3.

6. Stajko Trifonov, Istorija na Balgaria..., ό.π., σ. 3.

κό πρόβλημα της Βουλγαρίας, δηλαδή η ενοποίηση των διαμελισμένων βουλγαρικών περιοχών.

Αλλά, οι νέες κατευθύνσεις της βουλγαρικής σχολικής ιστοριογραφίας απεικονίζονται κυρίως στην αναδιάταξη και στις διαφοροποιήσεις του ίδιου του περιεχομένου των σχολικών κειμένων. Αναφέρουμε ενδεικτικά: τη διεύρυνση της ανάλυσης της μεσαιωνικής βουλγαρικής ιστορίας σ' όλα τα εγχειρίδια, την προσθήκη νέων κεφαλαίων για τη δημιουργία του βουλγαρικού έθνους την εποχή της βουλγαρικής Αναγέννησης (4,5 σελ.), την αφαίρεση κεφαλαίων κοινωνικοοικονομικής ιστορίας (5 σελ.), τον περιορισμό αρχικά της ιστορίας του σοσιαλιστικού κινήματος της Βουλγαρίας στο εγχειρίδιο του 1991, την κατάργηση του κεφαλαίου αυτού στο εγχειρίδιο του 1992 και την επανένταξή του, τελικά, στο εγχειρίδιο του 1993. Τέλος, τη διεύρυνση της ανάλυσης των θεμάτων που αφορούν στην εθνική και πολιτική ιστορία της Βουλγαρίας στα εγχειρίδια του 1992 και 1993.⁷

Οι διαφορές που διαπιστώνουμε στα θέματα και την έκταση ανάλυσής τους ανάμεσα στα εγχειρίδια του παλαιού καθεστώτος και τα αντίστοιχα της δεκαετίας του 1990 αντικατοπτρίζουν αναμφισβήτητα τις εξής συγκεκριμένες ιδεολογικές επιλογές των συντακτών τους:

α) τη ρήξη κάθε σχέσης με το σοσιαλιστικό παρελθόν της Βουλγαρίας.

β) την προσφυγή στην εθνική ιδεολογία, που αγγίζει συχνά τα όρια του σοβινισμού, κυρίως στα εγχειρίδια του 1991.

γ) την ανάδειξη της πολιτικής ιστορίας ως βασικής πηγής γνώσης και ως απαραίτητου διδακτικού μέσου για την πολιτική αυτογνωσία και αγωγή των μαθητών⁸.

Τις συγκεκριμένες αναθεωρήσεις, παλινδρομήσεις και αναπρο-

7. Στο εγχειρίδιο του 1991 της νεότερης ιστορίας διαπιστώνεται μεγαλύτερη ανάπτυξη της εθνικής ιστορίας. Αντίθετα, στο αντίστοιχο εγχειρίδιο του 1992 κυριαρχεί πια η πολιτική ιστορία (100 σελίδες) και περιορίζεται σημαντικά η εθνική. (50 σελίδες).

8. Οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνονται απόλυτα και από τη σύγκριση των νέων εγχειριδίων με το αντίστοιχο παλαιό εγχειρίδιο του 1988. Σ αυτό δεσπόζει η ιστορία του σοσιαλιστικού παρελθόντος της Βουλγαρίας (45 σελίδες) και η πολιτική ιστορία, ενώ εντελώς συνοπτικά και αποσπασματικά εμφανίζονται τα θέματα της εθνικής ιστορίας (14 σελίδες), βλ. I. Dimitrov, M. Isusov, I. Sopov, *Istorija na Balgaria za 10 klas na edinnite sredni politehniciski ucilisa*, Ddrzavno Izdatelstvo "Narodna Prosveta", Sofia 1988, σσ. 239.

σανατολισμούς της ιστορικής γνώσης στα πρόσφατα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας μπορεί να τις κατανοήσει κανείς αν λάβει υπόψη το πολιτικό κλίμα μέσα στο οποίο συντελέστηκε η συγγραφή τους. Τα δύο πρώτα βιβλία εθνικής βουλγαρικής ιστορίας, του 1991, γράφτηκαν υπό την πίεση των ραγδαίων πολιτειακών μεταβολών που συντελούνταν στη Βουλγαρία μετά το 1989, και κυρίως κάτω από την επιτακτική ανάγκη της τότε πολιτικής συγκυρίας να αποκατασταθεί επιτέλους η εθνική ιστορία. Μέσα στο πρωτόγνωρο κλίμα της ελευθερίας του λόγου (*glasnost*) και της ορμής για αποκάλυψη των θεμάτων «ταμπού»,⁹ όπως ήταν τα εθνικά θέματα μέχρι τότε, η νέα βουλγαρική σχολική ιστοριογραφία κινδυνεύει να φτάσει στο άλλο άκρο: να αντικαταστήσει, δηλαδή, την ιδεολογική ηγεμονία του σοσιαλισμού με την ιδεολογία ενός αναβιωμένου εθνικισμού¹⁰. Κατεξοχήν εθνοκεντρικά είναι τα βιβλία του 1991, σε βαθμό που να παραβιάζουν συχνά τις βασικές αρχές για σεβασμό της ιστορίας των γειτονικών λαών. Αυτόν τον κίνδυνο επιχειρεί, κατά τη γνώμη μας, να περιορίσει η επανασυγγραφή της ίδιας ύλης στα τελευταία εγχειρίδια του 1992.

Οι επισημάνσεις μας για τα γενικά χαρακτηριστικά και τις τάσεις των νέων εγχειριδίων της βουλγαρικής ιστορίας διευκολύνουν να κατανοήσουμε και την εικόνα που προβάλλουν αυτά για τον Έλληνα και τις ελληνοβουλγαρικές πολιτιστικές και πολιτικές σχέσεις στην ιστορική διαδρομή των δύο λαών.

Η διερεύνηση της εικόνας του Έλληνα ως πολιτικού κατεξοχήν υποκειμένου επιβάλλεται από το ίδιο το υλικό τα περισσότερα θέματα του οποίου τον αναδεικνύουν ως φορέα εξουσίας: πολιτικής (κρατικής, διοικητικής, οικονομικής), εκκλησιαστικής και πνευματικής. Αυτές είναι και οι βασικές θεματικές κατηγορίες στις οποίες στηρίχθηκε η ανάλυση του περιεχομένου (ποσοτική και ποιοτική)¹¹.

9. Maria Todorova, *Historiography of the Countries of Eastern Europe...*, ό.π., σ. 1111.

10. Για την καλλιέργεια των εθνικών προκαταλήψεων μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια βλ. Hicks, D.: *Bias in School Books: Messages from the Ethnocentric Curriculum*. In: James, A. & Jeffcoate, R. (eds): *The School in the Multicultural Society*. London, Harper & Row, 1984, 163 - 177. Επίσης, Mc Diarmid, G. & Pratt, D.: *Teaching Prejudice. A Content Analysis of Social Studies Textbooks Authorized for Use in Ontario*, Toronto. The Ontario Institute for Studies in Education, 1971. Fritzsche, K. - P.: *Kommen wir nicht ohne Vorurteile aus?* In: *Internationale Schulbuchforschung*, 11, 1989, 4, 377-386.

11. Οι θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες στις οποίες καταλήξαμε είναι οι εξής:

- **εκκλησία**: εκκλησιαστικό ζήτημα, εκχριστιανισμός, Πατριαρχείο, ελληνικός κλήρος, ελ-

A. Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου

Αρχικά, μετρήσαμε τη συχνότητα και την έκταση ανάλυσης των άμεσων και έμμεσων αναφορών στους Έλληνες ή τους γείτονες σ' όλα τα εγχειρίδια, με μονάδα μέτρησης την αράδα και τη διάκριση της ποιότητας των αναφορών στην τριπλή κλίμακα: αρνητικές, θετικές, ουδέτερες. Ως συγκριτικό δείκτη πήραμε τους Σέρβους, επειδή οι αναφορές σ' αυτούς συναγωνίζονται ποσοτικά τις αναφορές στους Έλληνες.

Για τη νεότερη ιστορία χρησιμοποιήσαμε και έναν δεύτερο συγκριτικό δείκτη, το αντίστοιχο εγχειρίδιο του 1988, της εποχής της σοσιαλιστικής διακυβέρνησης της Βουλγαρίας¹².

Ας δούμε, όμως, πως απεικονίζεται η συχνότητα και η έκταση ανάλυσης των αναφορών στους Έλληνες στα βιβλία της μεσαιωνικής και της νεότερης βουλγαρικής ιστορίας.

	Α. Εγχειρίδια μεσαιων. ιστορίας		Β. Εγχειρίδια νεότερης ιστορίας	
	1991	1992	1991	1992
Αρνητικές	91(345)	88(430)	63(285)	43(141)
Θετικές	30(80)	44(110)	6(13)	2(6)
Ουδέτερες	12(46)	10(26)	11(24)	19(57)
Σύνολο	133(471)	142(566)	81(322)	64(204)

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνονται τα εξής:

1. Οι αρνητικές αναφορές στους Έλληνες είναι περισσότερες σ' όλα τα εγχειρίδια. Μόνο στο εγχειρίδιο της μεσαιωνικής ιστορίας του 1992 παρατηρείται μικρή μείωση στη συχνότητα εμφάνισης των αρνητικών αναφορών, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται η έκταση ανάλυσής τους.

ληνική θεία λειτουργία, εκκλησιαστική πολιτική.

- **κουλτούρα:** γραφή, γλώσσα, βυζαντινός πολιτισμός, ελληνικά σχολεία, τέχνη.

- **πολιτική:** κράτος, διοίκηση, οικονομία, στρατιωτικά γεγονότα, διπλωματικές σχέσεις, εξωτερική πολιτική.

12. Dimitrov, M. Isusov, I. Sopov, *Istoriija na Balgaria*, Sofia 1988, σ. 239.

2. Οι θετικές αναφορές, που αποτελούν το 1/4 του συνόλου των αναφορών σ' όλα τα εγχειρίδια, παρουσιάζουν μικρή αύξηση στο εγχειρίδιο μεσαιωνικής ιστορίας του 1992, τόσο ως προς τη συχνότητα όσο και την έκταση ανάλυσης. Είναι, ωστόσο, λιγότερες από αυτές των εγχειριδίων της νεότερης ιστορίας.

3. Οι ουδέτερες αναφορές είναι οι λιγότερες σ' όλα τα εγχειρίδια. Αυξάνονται ελάχιστα στο εγχειρίδιο της νεότερης ιστορίας του 1992.

Ας δούμε, όμως, συγκριτικά, ποιές τάσεις διαγράφονται στα εγχειρίδια ιστορίας των νεότερων χρόνων του 1988, 1991 και 1992, αναφορικά με τους δύο γειτονικούς λαούς, Έλληνες και Σέρβους:

Συχνότητα και (σε παρένθεση) έκταση ανάλυσης των αναφορών στους Έλληνες και Σέρβους στα εγχειρίδια της νεότερης βουλγαρικής ιστορίας.

Βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας						
Αναφορές	1988		1991		1992	
	Έλληνες	Σέρβοι	Έλληνες	Σέρβοι	Έλληνες	Σέρβοι
Αρνητικές	12(27)	14(47)	63(285)	64(313)	43(141)	43(168)
Θετικές	-----	-----	7(13)	10(21)	2(6)	2(3)
Ουδέτερες	6(17)	6(16)	11(24)	6(15)	19(57)	20(65)
Σύνολο	18(44)	20(63)	81(322)	84(349)	64(204)	65(236)

Τα αριθμητικά δεδομένα του παραπάνω πίνακα δηλώνουν τα εξής:

1) Στο εγχειρίδιο του 1988:

Οι αρνητικές αναφορές στους Έλληνες και Σέρβους είναι ισάριθμες ως προς τη συχνότητα, αντίθετα ως προς την έκταση ανάλυσής τους προηγούνται αρκετά οι Σέρβοι.

Οι θετικές αναφορές απουσιάζουν.

Οι ουδέτερες αναφορές είναι ισάριθμες και στους δύο λαούς και αποτελούν το ήμισυ του συνόλου των αρνητικών.

Διαπιστώνεται, δηλαδή, αρκετά ισορροπημένη αντιμετώπιση των δύο λαών.

2) Στο εγχειρίδιο του 1991:

Οι αρνητικές αναφορές και στους δύο λαούς αυξάνονται αισθητά και σχεδόν ισορροπημένα.

Οι θετικές αναφορές δεν λείπουν, ωστόσο αποτελούν το 1/8 του συνολικού αριθμού των αναφορών σε κάθε λαό.

Οι θετικές και ουδέτερες αναφορές είναι ισάριθμες περίπου και στους δύο λαούς.

Παρά τη φαινομενική ισορροπία, η αρνητική εικόνα των Ελλήνων προβάλλεται εντονότερα με το δριμύτερο λεξιλόγιο και τις συναισθηματικά φορτισμένες φράσεις.

3) Στο εγχειρίδιο του 1992:

Οι αρνητικές αλλά και θετικές αναφορές μειώνονται αισθητά.

Οι ουδέτερες αναφορές αυξάνονται αρκετά.

Σ' όλα τα είδη των αναφορών παρατηρείται η προσπάθεια ισορροπίας αντιμετώπισης των δύο λαών.

Ευδιάκριτη είναι και η τάση ουδέτερης παρουσίασης των δύο λαών, όσον αφορά στα κοινά και επίμαχα ιστορικά γεγονότα.

Ας δούμε, όμως, πως απεικονίζεται συνολικά η συχνότητα και η έκταση ανάλυσης των αναφορών στους Έλληνες και Σέρβους στα εγχειρίδια της μεσαιωνικής και νεότερης ιστορίας του 1991 και 1992.

Εγχειρίδια 1991

	Αρνητικές	Θετικές	Ουδέτερες	Σύνολο
Έλληνες	154(630)	37(93)	23(70)	214(793)
Σέρβοι	69(330)	13(26)	9(19)	91(375)

Εγχειρίδια 1992

	Αρνητικές	Θετικές	Ουδέτερες	Σύνολο
Έλληνες	131(571)	46(116)	29(83)	206(770)
Σέρβοι	46(183)	2(3)	20(65)	68(251)

Τα αριθμητικά δεδομένα του παραπάνω πίνακα δηλώνουν τα εξής:

- στα **εγχειρίδια του 1991** υπερτερούν αριθμητικά οι αναφορές στους Έλληνες, με μεγάλη μάλιστα διαφορά από τις αντίστοιχες αναφορές στους Σέρβους.

- οι αρνητικές αναφορές στους Έλληνες παρουσιάζονται τετραπλάσιες σε σύγκριση με εκείνες που αφορούν τους Σέρβους.

- οι θετικές αναφορές στους Έλληνες, παρ' όλο που αποτελούν μόνο το 1/6 περίπου του συνόλου των αναφορών, ωστόσο είναι περισσότερες από τις αντίστοιχες αναφορές στους Σέρβους.

- ο αριθμός των ουδέτερων αναφορών παρουσιάζεται μικρότερος και στους δυο λαούς.

Αντίστοιχα στα **εγχειρίδια του 1992** παρατηρούμε τα εξής:

- παρά τη μείωση του αριθμού των αρνητικών αναφορών στους Έλληνες, αυτές εξακολουθούν να προηγούνται αριθμητικά, σε σύγκριση με τις θετικές και ουδέτερες αναφορές, αλλά και σε σχέση με τις αντίστοιχες αναφορές στους Σέρβους.

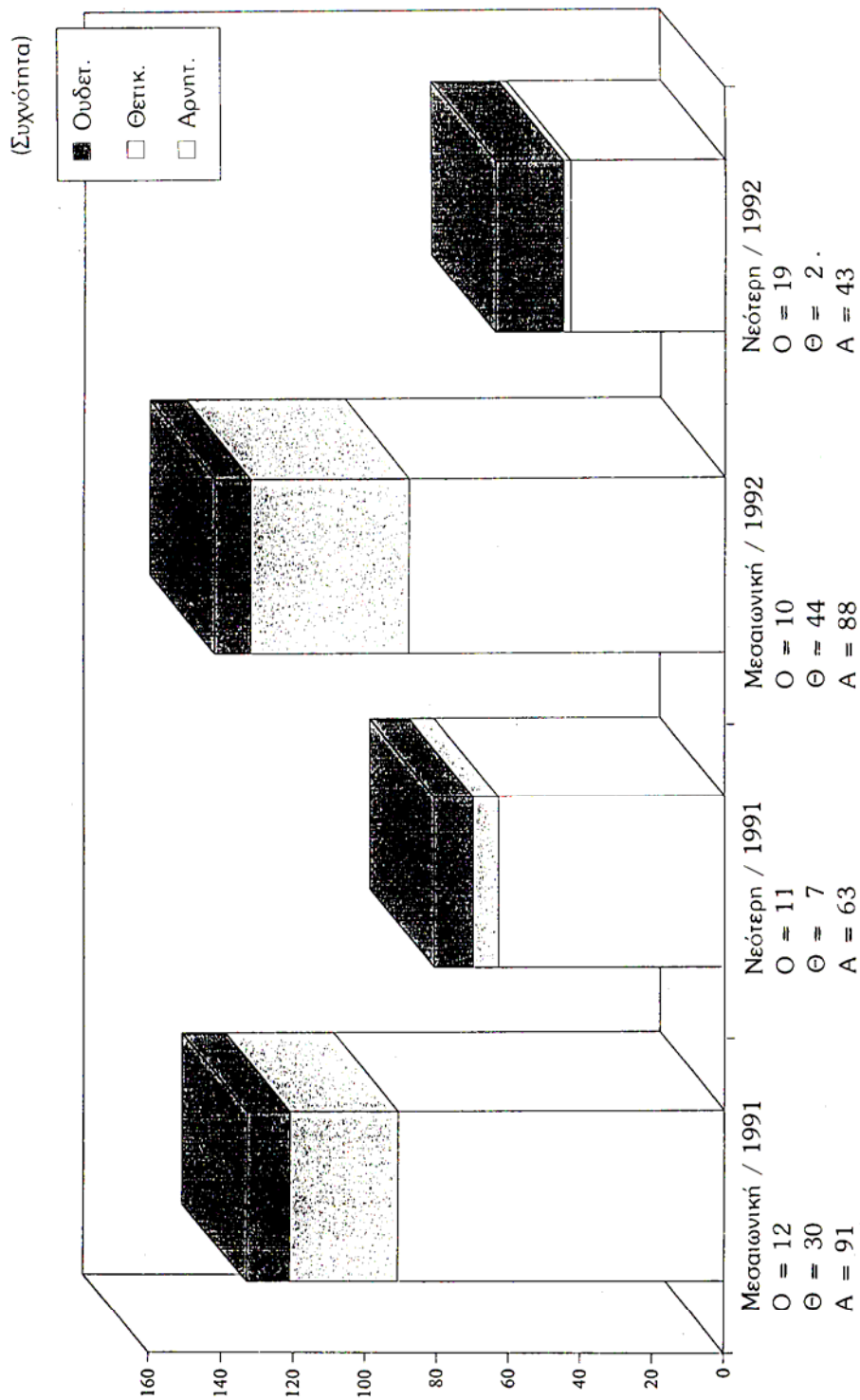
- η διαφοροποιημένη αυτή αντιμετώπιση των δύο λαών εξισορροπείται μέσα από την αξιόλογη αύξηση των θετικών αναφορών στους Έλληνες και τη μείωση των αντίστοιχων αναφορών στους Σέρβους, σε σύγκριση με τα εγχειρίδια του 1991.

- τον ίδιο εξισορροπητικό ρόλο ασκεί και η αύξηση των ουδέτερων αναφορών, περισσότερο στην περίπτωση των Σέρβων και λιγότερο στην περίπτωση των Ελλήνων.

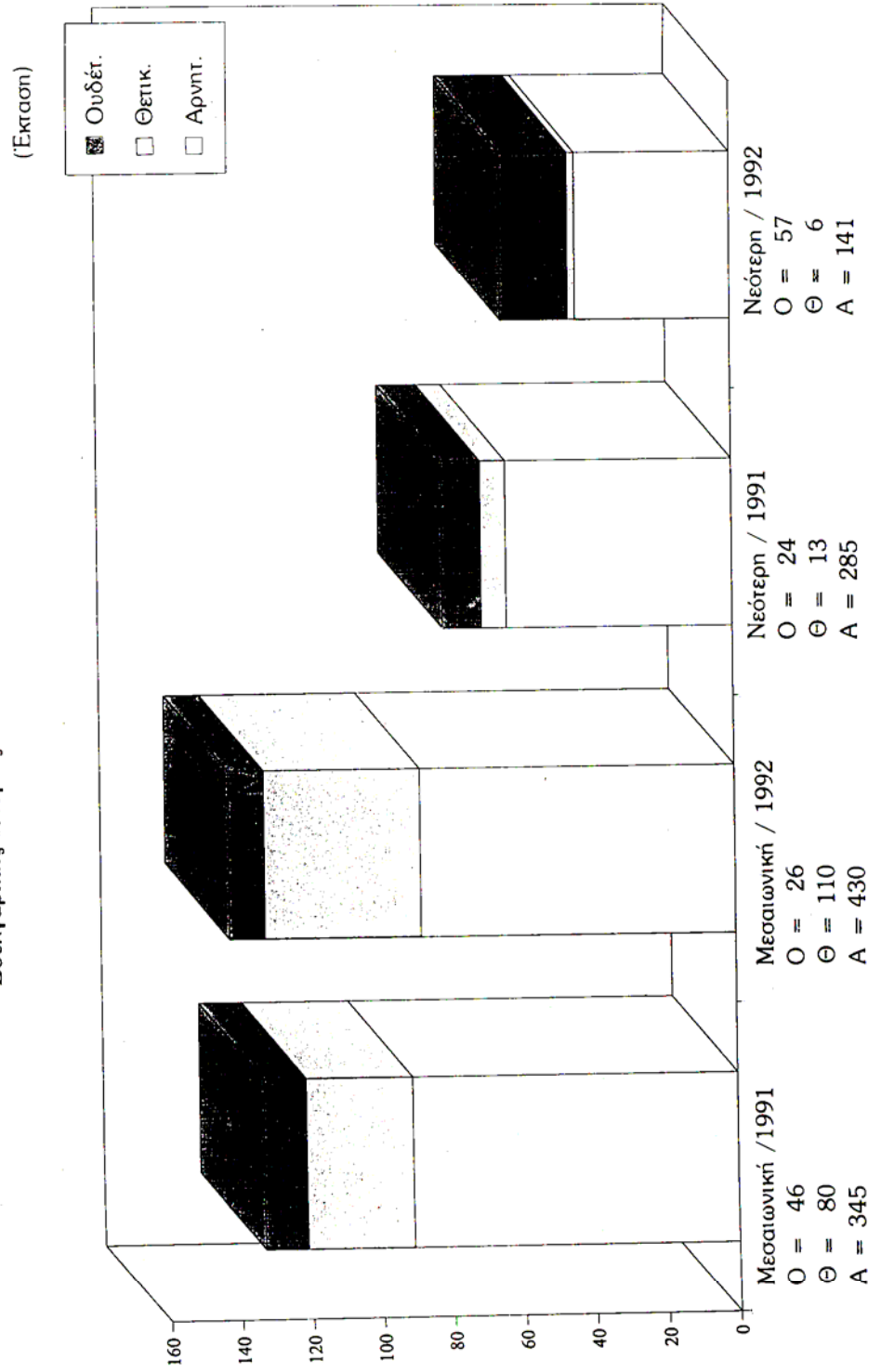
Γενικά ισχυριζόμαστε, ότι τα τελευταία εγχειρίδια του 1992, προσπαθούν να κρατήσουν κάποια ισορροπία στην αντιμετώπιση των δύο γειτονικών λαών, Σέρβων και Ελλήνων, και να τηρήσουν μια στάση ουδετερότητας. Κατά πόσο αυτή είναι φαινομενική ή ουσιαστική, αυτό θα φανεί παρακάτω από την ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις απεικονίζονται ανάγλυφα στα διαγράμματα που ακολουθούν:

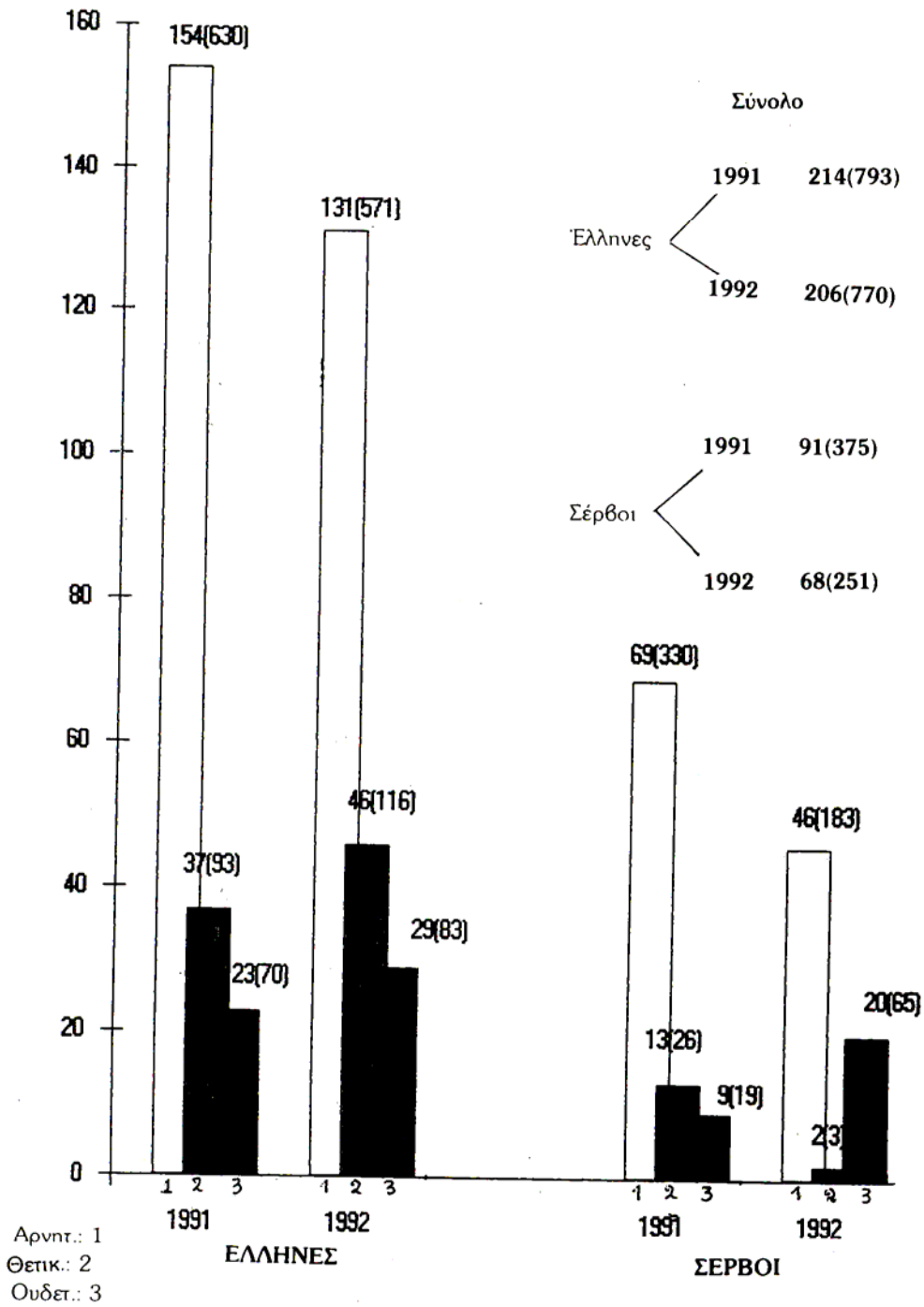
Οι Έλληνες στα εγχειρίδια Μεσαιωνικής και Νεότερης Βουλγαρικής Ιστορίας του 1991 - 1992

Οι Έλληνες στα εγχειρίδια Μεσαιωνικής και Νεότερης Βουλγαρικής Ιστορίας του 1991 - 1992

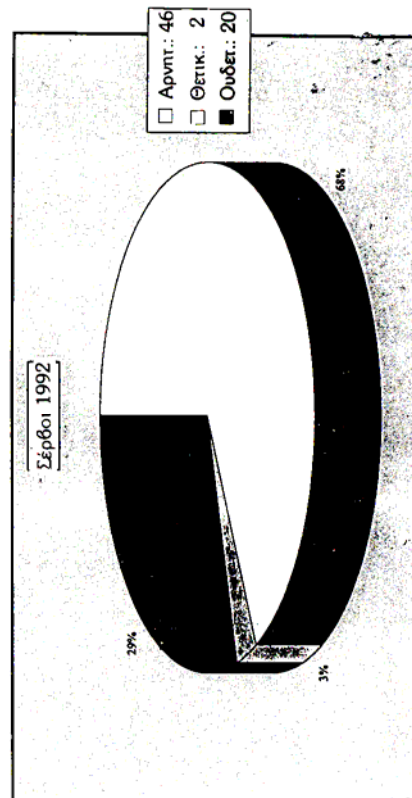
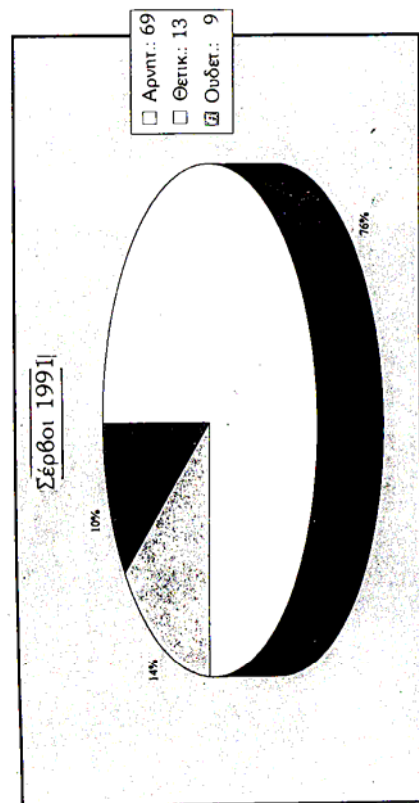
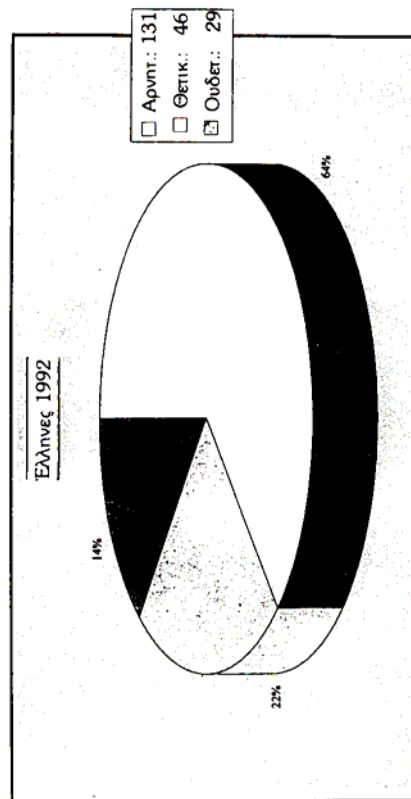
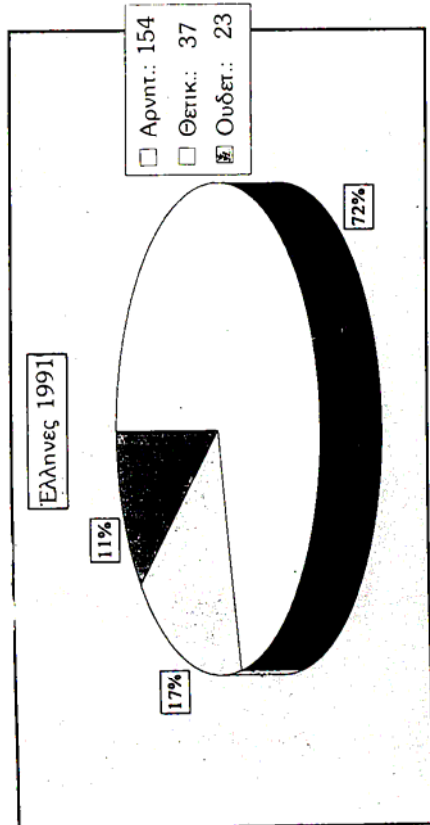
Έλληνες και Σέρβοι στα εγχειρίδια Μεσαιωνικής
και Νεότερης Βουλγαρικής Ιστορίας του 1991 - 1992
(Συχνότητα - Έκταση ανάλυσης)

Έλληνες και Σέρβοι στη Μεσαιωνική και Νεότερη
Βουλγαρική Ιστορία στα Εγχειρίδια 1991 - 1992

(Συχνότητα)

Β'. Ποιοτική ανάλυση Περιεχομένου

Αρχικά, πρέπει να επισημάνουμε ότι οι ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις απουσιάζουν ως αυτοτελής ενότητα στην ύλη των συγκεκριμένων εγχειριδίων. Η απουσία αυτή, ωστόσο, δεν παρεμποδίζει τελικά την αποτύπωση μιας παραστατικής εικόνας για τον Έλληνα και τις σχέσεις του με τους Βουλγάρους. Τη συγκεκριμένη εικόνα συνδέτουν κατά κύριο λόγο οι άμεσες και έμμεσες αναφορές στον Έλληνα ως πνευματικού και πολιτικού υποκειμένου, οι οποίες συνυφαίνονται γύρω από δύο κεντρικά θέματα της αναθεωρημένης βουλγαρικής ιστορίας:

α) Το θέμα της διαμόρφωσης της βουλγαρικής κουλτούρας και του βουλγαρικού έθνους κατά την εποχή της βουλγαρικής Αναγέννησης.

β) Το θέμα της εθνικής ενοποίησης των βουλγαρικών περιοχών για τη διαμόρφωση ενός εκτεταμένου κράτους.

Όσον αφορά στο πρώτο θέμα, τη βουλγαρική κουλτούρα, διακρίνει κανείς τρεις βασικούς ιδεολογικούς άξονες τους οποίους επιλέγουν οι συντάκτες των εγχειριδίων για να προσδιορίσουν το χαρακτήρα και τα γνωρίσματά της:

1. Την έννοια της συνέχειας και αδιάκοπης παρουσίας της στον ιστορικό χρόνο και στον εθνικό χώρο, ο οποίος μάλιστα προσδιορίζεται με «τα παλιά εθνικά σύνορα» της μεσαιωνικής Βουλγαρίας, στην έκταση, δηλαδή, της Μοισίας, Θράκης και Μακεδονίας.

Παραθέτουμε το σχετικό απόσπασμα:

«Τα κέντρα βουλγαρικών γραμμάτων: Δίβρα, Αχρίδα, Βελεσσά, Βράτσα, Σαμόκοβο κ.λ.π., δείχνουν πειστικά ότι παρά τις συνθήκες δουλείας η βουλγαρική κουλτούρα συνέχισε να αναπτύσσεται στα παλιά εθνικά σύνορα της εθνότητας». (10/1991/σ. 140).

2. Την εθνοποιοτική λειτουργία της βουλγαρικής κουλτούρας, η οποία εμπεριέχει ταυτόχρονα την έννοια του δημιουργού και του συντηρητή της βουλγαρικής εθνότητας, ενώ αργότερα, μετά τη δεσμική κάλυψη που αποκτά με την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας το 1870, στη βουλγαρική κουλτούρα αποδίδεται επιπλέον και ο ρόλος του εθνοσωτήρα:

«...Η Βουλγαρική Εξαρχία... έπαιξε αποφασιστικό ρόλο για τη σωτηρία εκατοντάδων χιλιάδων Βουλγάρων της Θράκης και Μακεδονίας από την αποεθνοποίηση και τον εξελληνισμό. Παρά τις παρεμβάσεις του Πάτριαρχείου ο Βουλγαρισμός εδώ διατηρήθηκε». (11/1991/σ.61).

3. Η εθνικο-απελευθερωτική ιδεολογία της βουλγαρικής κουλτούρας και συνακόλουθα, η νέα αποστολή της ως διεκδικητή των δύο βασικών εθνικών προαπαιτούμενων:

- της αυτόνομης βουλγαρικής εκκλησίας,
- της ανεξάρτητης εθνικής παιδείας.

Οι συντάκτες των νέων εγχειριδίων στην προσπάθειά τους να προβάλλουν το διμέτωπο αγώνα των Βουλγάρων για εκκλησιαστική και εκπαιδευτική αυτονομία ως προϋπόθεση της εθνικής ολοκλήρωσης, δεν αποφεύγουν να αναδείξουν την ελληνοβουλγαρική αντιπαράθεση, πολιτιστική αρχικά και πολιτική αργότερα, η οποία εκφράζεται πάνω σε δύο επίπεδα:

- α) στο εκκλησιαστικό επίπεδο και
- β) στο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Η εκκλησιαστική αντιπαράθεση επικεντρώνεται στη σχέση με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, τον ελληνικό κλήρο και την ελληνόγλωσση εκκλησιαστική λειτουργία, ως μηχανισμών συντήρησης του οθωμανικού status.

Η αντιπαράθεση στο εκπαιδευτικό πεδίο αφορά στα ελληνικά σχολεία και την ελληνική κουλτούρα, ως μηχανισμών ιδεολογικού προσηλυτισμού και εθνικής αφομοίωσης.

Γύρω από αυτούς τους δύο πόλους, την ελληνόγλωσση εκκλησία και το ελληνικό σχολείο, συνυφαίνονται κυρίως οι αναφορές για τις ελληνο-βουλγαρικές σχέσεις.

Εκκλησία.

Στην κατηγορία αυτή εξετάζονται τα θέματα του εκχριστιανισμού των Σλάβων, της πολιτικής του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, του ρόλου του ελληνικού κλήρου και της ελληνικής εκκλησιαστικής λειτουργίας στο βουλγαρικό χώρο.

Το θέμα του **εκχριστιανισμού** των Βουλγάρων από το Βυζάντιο δεσπόζει στην κατηγορία αυτή. Το βασικό μήνυμα που διαπερνά και τα δύο εγχειρίδια είναι ότι η νέα θρησκεία επιβλήθηκε στους Βουλγάρους **εκ των άνω**, ως υποχρεωτικός όρος της συνθήκης ειρήνης που υπέγραψαν οι Βούλγαροι μετά την ήττα τους το 862. Έκφραση της επεκτατικής πολιτικής του Βυζαντίου στους σλαβικούς λαούς ο εκχριστιανισμός προβάλλεται ταυτόχρονα και ως αμυντικό όπλο κατά των παρόμοιων βλέ-

γερων της Παπικής Εκκλησίας. Από την πλευρά των Βουλγάρων, ο εκχριστιανισμός αξιολογείται ως βεβιασμένη πράξη, όχι επεξεργασμένη σφαιρικά, ιδιαίτερα ως προς τις αντιδράσεις της βουλγαρικής αριστοκρατίας¹³.

Η ίδια διάσταση της επιβολής αποδίδεται, τόσο στον ελληνικό κλήρο, όσο και στην ελληνόγλωσση εκκλησιαστική λειτουργία, τουλάχιστο στις μεγαλύτερες βουλγαρικές πόλεις. Ελληνικός κλήρος και θεία λειτουργία προβάλλονται ως κίνδυνος για την εξάπλωση της πολιτικής και πολιτιστικής επίδρασης του Βυζαντίου στη Βουλγαρία και ως εμπόδιο για τη δημιουργία εθνικών φορέων βουλγαρικής κουλτούρας¹⁴.

Αναγνωρίζεται, ωστόσο, χωρίς ιδιαίτερη έμφαση, η ανακήρυξη του αυτόνομου βουλγαρικού Πατριαρχείου το 927 μετά από συμφωνία της Κωνσταντινουπόλεως καθώς και η εφαρμογή της βυζαντινής εκκλησιαστικής τάξης σ' αυτό¹⁵. Κατά την περίοδο της βυζαντινής κυριαρχίας στις βουλγαρικές περιοχές, ο ελληνικός κλήρος καταγγέλλεται για οικονομική εκμετάλλευση του βουλγαρικού πληθυσμού «μέχρι το κόκκαλο»¹⁶, ενώ το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως και συγκεκριμένα ο Πατριάρχης Φώτιος αντιπροσωπεύει το κύριο εμπόδιο στις προσπάθειες του Βούλγαρου ηγεμόνα Μπόρις να δημιουργήσει αυτόνομη εθνική Εκκλησία¹⁷.

Η εικόνα του Έλληνα ως φορέα εκκλησιαστικής εξουσίας εμπλουτίζεται περισσότερο κατά την περίοδο της οθωμανικής εξουσίας στα Βαλκάνια. Οι αιχμές κατά του Πατριαρχείου και του ελληνικού κλήρου πολλαπλασιάζονται, ενώ ταυτόχρονα φορτίζονται συναισθηματικά οι φράσεις και εμφανίζονται οι πρώτοι επιθετικοί προσδιορισμοί.

Γενικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι όλα τα εγχειρίδια προβάλλουν ως σταθερά εμπόδια της πολιτιστικής ανέλιξης του βουλγαρικού λαού από τη μία πλευρά: την τουρκική εξουσία και από την άλλη το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

Στους δύο αυτούς φορείς εξουσίας αποδίδεται ισοδύναμη και ταυτόσημη μάλιστα λειτουργία πάνω στο βουλγαρικό λαό, αυτής του διπλού ζυγού, όπως ρητά αναφέρεται στο εγχειρίδιο του 1991:

13. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 41.

14. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 44.

15. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 43, 159.

16. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 71, 74.

17. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 41.

«Ο λαός μας υπέφερε από διπλό ζυγό: την τουρκική καταπίεση και το Ελληνικό Πατριαρχείο» (10/1991, σ. 171)¹⁸.

Η παραπάνω αφοριστική διατύπωση υποστηρίζεται σθεναρά από ανάλογες αναφορές και παραδείγματα μέσα από τα οποία δομείται η εικόνα του Πατριαρχείου ως «μηχανισμού σκληρής καταπίεσης», με επώνυμους μάλιστα μάρτυρες τους Βούλγαρους διαφωτιστές αδερφούς Μιλαντίνοφ και το Νεόφυτο Μπόζβελν.

Παρά το γεγονός ότι σ' άλλο σημείο αναγνωρίζεται ως διαλλακτικότερη και δημοκρατικότερη η αρχική στάση του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στο θέμα της χρήσης των εθνικών γλωσσών από τους αλλόγλωσσους πληθυσμούς, σε σύγκριση με την ανελαστικότητα της Δυτικής Εκκλησίας πάνω στο ίδιο θέμα, ωστόσο η παραδοχή αυτή δεν αναιρεί την εικόνα του Πατριαρχείου ως φορέα μιας σαφούς και προγραμματισμένης επεκτατικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στα Βαλκάνια και ως «προπαγανδιστή» της Μεγάλης Ιδέας του. Διαβάζουμε σχετικά:

«Οι πρώτες εκδηλώσεις των Βουλγάρων για ανεξαρτησία ανάγκασαν το Πατριαρχείο να αρχίσει συστηματική και μεθοδευμένη δράση για αποεθνοποίηση του ντόπιου πληθυσμού. Αυτή η πολιτική δυνάμωσε μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Τότε το Πατριαρχείο μετατράπηκε σε εκφραστή της σοβινιστικής «Μεγάλης Ιδέας» της ελληνικής μπουρζουαζίας για Μεγάλη Ελλάδα στα σύνορα της παλιάς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας» (10/1991/σ. 171)¹⁹.

Παράλληλα με αυτό το εθνικό στερεότυπο, έντονη είναι και η επισήμανση ότι βίαια επιβλήθηκε, τόσο ο ελληνικός κλήρος, όσο και η ελληνόγλωσση θεία λειτουργία στις βουλγαρικές περιοχές²⁰

Σε άλλα σημεία, ο ελληνικός κλήρος χαρακτηρίζεται απερίφραστα ως «υπεροπτικός», «φανατισμένος», και με «αποεθνοποιητικές» επιδιώξεις. (10/1991/σ. 163)²¹. Συνεπώς, ελληνικός κλήρος και ελληνική θεία λειτουργία προβάλλονται σταθερά ως κίνδυνος για την εξάπλωση της ελληνικής πολιτιστικής επίδρασης στη Βουλγαρία και ως εμπόδιο για τη δημιουργία εθνικών φορέων βουλγαρικής κουλτούρας. (10/1991/σ. 44).

18. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 171 και Stajko Trifonov, *Istorija...*, 1991, σ. 199.

19. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 159.

20. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 170, 171 και Stajko Trifonov, *Istorija...*, 1991, σ.

21. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 122, 162, 163.

Καθώς, λοιπόν, το στοιχείο της σύγκρουσης είναι αυτό που κυρίως προβάλλεται στις πολιτιστικές σχέσεις των δύο λαών, αποδυναμώνεται η μοναδική θετική αναφορά για τη συνεργασία τους κατά του κοινού εχθρού στους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας. (10/1991/σ. 171).

Καταβάλλεται, ωστόσο, προσπάθεια να αποφευχθεί η γενίκευση και να προσδιοριστεί χρονικά η αφετηρία της σύγκρουσης στο έτος 1830, ως απαρχή του αστικού εθνισμού στα Βαλκάνια²². Διατηρούμε, βέβαια, τις επιφυλάξεις μας για το χρονικό αυτό προσδιορισμό, γιατί τον θεωρούμε πρώιμο. Κατά τη γνώμη μας το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως αρχίζει να διαδραματίζει το ρόλο ενός εθνικού εκκλησιαστικού οργανισμού μετά το 1860, όταν αμφισβητείται έμπρακτα πια η οικουμενική του ταυτότητα μέσα από τις ενέργειες για την ίδρυση του δεύτερου εκκλησιαστικού οργανισμού στον οθωμανοκρατούμενο χώρο, της Βουλγαρικής Εξαρχίας. Αλλά και τότε ακόμα δεν μπορούμε απόλυτα να κάνουμε λόγο για «συστηματική, μεθοδευμένη και σκληρή πολιτική αποεθνοποίησης» του Πατριαρχείου απέναντι στους Βουλγάρους, όπως καταγγέλλεται στο εγχειρίδιο του 1991²³, επειδή, όπως είναι γνωστό, η εφαρμογή της εκκλησιαστικής πολιτικής εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό και από την πρακτική που υιοθετούσαν κατά περιοχές οι εκάστοτε εκπρόσωποι του Πατριαρχείου, οι μητροπολίτες. Αυτό επιβεβαιώνεται, άλλωστε, μέσα από τις πάμπολλες εκθέσεις των Ελλήνων προξένων στον οθωμανικό χώρο και τις καταγγελίες τους για την ελαστική ή «αντεθνική» στάση του Οικουμενικού Πατριαρχείου και την «ανικανότητα» των μητροπολιτών του στα εθνικά θέματα, μέχρι το τέλος της τουρκικής κυριαρχίας²⁴.

Η αρνητική εικόνα του Έλληνα ως φορέα εκκλησιαστικής εξουσίας ατονεί σημαντικά στο βιβλίο του 1992 από τις καίριες θετικές αναφορές που υπάρχουν. Εδώ, αναγνωρίζεται ρητά και με σαφήνεια η αξιόλογη συμβολή της ελληνόγλωσσας Εκκλησίας και του Πατριαρχείου στην ενοποίηση του αλλόγλωσσου χριστιανικού κόσμου, στη δημιουργία ενιαίου πνευματικού περιβάλλοντος, στη διατήρηση της συνέχειας της

22. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 171.

23. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ. 171.

24. Βλ. της ίδιας, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της ΒΔ Μακεδονίας 1870-1907*, Παρασκήνιο 1992, σ. 57, 15, καθώς επίσης, *Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και Εκπαίδευση. 1875-1907*, Παρασκήνιο 1994.

θρησκευτικής ζωής και μέσα από αυτή, της εθνικής καταγωγής του χριστιανικού πληθυσμού της Βαλκανικής²⁵.

Ο προηγούμενος αρνητικός κατηγορηματικός τόνος χαμηλώνει και στην περίπτωση του ελληνικού κλήρου για τον οποίο, τώρα, αναγνωρίζεται ότι δε συγκρουόταν με το βουλγαρικό ποιμνίο, αλλά παρέμενε απομονωμένος από αυτό²⁶. Ταυτόχρονα προβάλλεται ανεπιφύλακτα ο θετικός ρόλος πολλών ανώτερων κληρικών στον τομέα της καλλιέργειας του θρησκευτικού αισθήματος του βουλγαρικού ποιμνίου, καθώς και στην οργάνωση της αντιοθωμανικής αντίστασης και του απελευθερωτικού αγώνα των Βουλγάρων. Ως παράδειγμα αναφέρεται ο αρχιεπίσκοπος Τυρνόβου Διονύσιος Ράλλης²⁷.

Για τα νεότερα, όμως, χρόνια ο εθνικιστικός τόνος πάλι ανεβαίνει, ιδιαίτερα στο εγχειρίδιο του 1991. Το Πατριαρχείο παρουσιάζεται πάντα αντιμέτωπο με τις επιδιώξεις της Εξαρχίας, περιορίζει ασφυκτικά τη βουλγαρική εκπαιδευτική υπόθεση, είναι φορέας της ελληνικής προπαγάνδας και επιδιώκει την αποεθνοποίηση του βουλγαρικού πληθυσμού²⁸.

Αντίστοιχα, στο βιβλίο της νεότερης ιστορίας του 1992 μειώνονται αρκετά οι αρνητικές αναφορές στο Πατριαρχείο. Οι αιχμές που σαντάμε αφορούν κυρίως το ελληνικό κράτος και την πολιτική του.

Κουλτούρα.

Η κατηγορία αυτή συγκεντρώνει τις περισσότερες θετικές αναφορές, ιδιαίτερα στα βιβλία του 1992, αλλά και τις περισσότερες αποσιωπήσεις. Ως προς τις αρνητικές κρίσεις διαπιστώνεται στα ίδια βιβλία ηπιότερος τόνος και λιγότερες συναισθηματικά φορτισμένες φράσεις. Εντούτοις, έχουμε τη γνώμη, ότι η πρώτη αβίαστη εικόνα που διαμορφώνει κανείς μέσα από όλα τα βιβλία για τον Έλληνα ως πνευματικού και πολιτιστικού υποκειμένου είναι αυτή του πνευματικού κυρίαρχου, που σταθερά σ' όλη την ιστορική διαδρομή καταπιέζει το βουλγαρικό λαό και πα-

---

25. Petar Angelov, Tsvetana Georgieva, Georgi Bakalov, Dimitar Tsanev, Zapiski po Istorija na Bagaria 681-1878, Sofia 1992, σ. 137, 139.

26. Ό.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 138.

27. Ό.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 139.

28. Ό.π., V. Giuzelev, Istorija..., 1991, σ. 171, 234.

ρεμποδίζει με όλα τα μέσα την πολιτιστική του ανάπτυξη. Διαβάζουμε το σχετικό απόσπασμα:

«Ο βουλγαρικός λαός ήταν υποχρεωμένος να ζει σε συνθήκες εθνικής, κοινωνικής και θρησκευτικής καταπίεσης κάτω από την ελληνική πνευματική κυριαρχία». (Giuzelev, 1991/s. 234).

Ως φορέας πνευματικής εξουσίας, τόσο στη βυζαντινή εποχή, όσο και στη νεότερη, ο Έλληνας προβάλλεται ως εκφραστής των θέσεων του Πατριαρχείου, το οποίο, όπως αναφέραμε και στο θέμα της εκκλησιαστικής του πολιτικής, θεωρείται εκφραστής της πολιτικής του ελληνικού κράτους για πολιτιστική εξάπλωση στη Βαλκανική. (Giuzelev/1991/σ. 62).

Μέσα από αυτό το πρίσμα, η ελληνική κουλτούρα μεταφράζεται για το βουλγαρικό λαό ως πνευματική δουλεία για την αποτίναξη της οποίας αυτός αγωνίζεται αδιάκοπα. Ο αγώνας του παρουσιάζεται διμέτωπος και στρέφεται εναντίον της ελληνικής γλώσσας και των ελληνικών σχολείων.

Η ελληνική γλώσσα εκπροσωπεί το μόνιμο κίνδυνο για την αποξένωση του βουλγαρικού λαού από την πνευματική του παράδοση και το βασικό εμπόδιο για τη δημιουργία εθνικών φορέων βουλγαρικής κουλτούρας. (Giuzelev, 1991/σ. 44,71 - Angelov, 1992/σ. 39,40,43).

Εδώ πρέπει να επιστημονούμε, ότι σ' οποιονδήποτε υπό διαμόρφωση εθνισμό είναι αυτονόητο ότι μια ξένη γλώσσα σε εποχή εθνικής αφύπνισης θεωρείται ανασταλτικός παράγοντας για εθνική συγκρότηση. Το θέμα είναι ότι στα συγκεκριμένα εγχειρίδια ιστορίας δεν επιχειρείται η ερμηνεία αυτού του φαινομένου. Απλά καταγγέλλεται με τον ίδιο τρόπο που καταγγελλόταν και από τους σύγχρονους συγγραφείς του 19ου αιώνα.

Αντίστοιχα, τα ελληνικά σχολεία προβάλλονται κυρίως ως μέσο της ελληνικής προπαγάνδας για την πολιτιστική αφομοίωση, «αποβουλγαροποίηση» ή «αποεθνοποίηση» του βουλγαρικού λαού μετά το 1830. Μόνο μέχρι το έτος αυτό αναγνωρίζεται η θετική προσφορά των ελληνικών σχολείων στη διάδοση της κοσμικής γνώσης στη Βουλγαρία. Αλλά και αυτή η αναγνώριση αποδυναμώνεται αμέσως μετά, καθώς συνοδεύεται από το επαναλαμβανόμενο μοτίβο για την αποεθνοποιητική λειτουργία των ελληνικών σχολείων. Διαβάζουμε:

«...τα ελληνικά σχολεία διαδραμάτισαν θετικό ρόλο για τη διάδοση της κοσμικής γνώσης στους Βουλγάρους και την ανύψωση των γραμμάτων στη Βουλγαρία. Ωστόσο, στο όνομα των μεγαλοελληνικών ηγεμονικών επιδιώξεων αυτά μετατράπηκαν σε κατάλληλο μέσο του Πατριαρχείου για αποεθνοποίηση του βουλγαρικού λαού» (10/1991/σ. 159).

Αγίου Όρους ως πνευματικού κέντρου οδοκλήρου του βαλκανικού χώρου, καθώς και των μονών του ως πνευματικών κέντρων της βουλγαρικής κοινότητας. Εδώ η απουσία μνείας για την ελληνορθόδοξη βυζαντινή τους ταυτότητα, σε συνδυασμό με την αναφορά στην πολυεθνική σύνθεση των μοναχών είναι ευάδωτη σε ποικίλες ερμηνείες³³.

Σε άλλα όμως, σημεία αναγνωρίζεται άλλοτε έμμεσα ότι η μεσαιωνική βουλγαρική κοινότητα του XIII - XIV αιώνα αποτελεί αξιόλογο ιστορικό τμήμα της κοινότητας της σάβο-βυζαντινής κοινότητας ή απεσο-τερά ότι δέχτηκε την επίδραση της βυζαντινής κοινότητας και πήρε από τα έργα του πρώτου Μεσαίωνα, χωρίς αυτά να κατονομάζονται³⁴. Και άλλοτε πάλι, πιο συγκεκριμένα, όπως π.χ. στην αναφορά για την ισχυρή επίδραση που δέχθηκε το Τύρνοβο από τα μεγάλα βυζαντινά κέντρα της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλονίκης, των μονών του Αγίου Όρους ή ότι η Βουλγαρία όντας συνδέθηκε με το Βυζάντιο γεωγραφικά και πολιτικά δεν μπορούσε να μείνει έξω από τις πολιτιστικές εξελίξεις που συνέ-λυνταν σ' αυτό³⁵. Δε λείπει, βέβαια, από το βιβλίο του 1991 και η «οικειοποίηση» στοιχείων ξένης - ελληνοβουλγαρικής - ιστορίας, όπως είναι η περιπτώ-ση του Ιωάννη Κοκκουζέλη, που δεν είναι άλλος από τον Κοκκουζέλη, ο οποίος κατά τα γραφόμενα, αναφέρεται βουλγαρικά σάβο-βυζαντινή εκ-κλησιαστική μουσική³⁶.

Αναφορικά με τα ελληνικά στοιχεία, αναγνωρίζεται για την περίο-δο μέχρι το 1830 η βετική προσφορά τους μόνο στη διάδοση της κομμι-κής γλώσσας στη Βουλγαρία, ενώ μετά το έτος αυτό, όπως ήδη αναφέρα-με, χαρακτηρίζεται από την ελληνική προπαγάνδα και της πολιτι-στικής αφοσίωσης των Βουλγάρων. Για το θέμα αυτό, έστω και συνοπι-κά διατυπωμένοι, αναγνωρίζουμε ως σημαντική την παραδοχή για την αρ-χικά απροσχεδίαστη και φυσική ελληνική επίδραση στο βουλγαρικό λαό ως άμεσης συνέπειας της αωότερης ελληνικής κοινότητας και της προ-γενέστερης ανάπτυξης του κινήματος του νεοελληνικού Διαφωτισμού³⁷.

33. Ο.π., V. Guzelev, Istorija..., 1991, σ. 110, 112, 114 και Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 48, 52.

34. Ο.π., V. Guzelev, Istorija..., 1991, σ. 117.

35. Ο.π., V. Guzelev, Istorija..., 1991, σ. 112.

36. Ο.π., V. Guzelev, Istorija..., 1991, σ. 171 και Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 184.

37. Ο.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 66.

29. Ο.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 37, 39, 48, 52.
 30. Ο.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 42, 43, 107, 108.
 31. Ο.π., V. Gjuzelev, Istorija..., 1991, σ. 47, 48 και Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 38, 44, 45.
 32. Ο.π., V. Gjuzelev, Istorija..., 1991, σ. 113 και Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 149, 159.

Πάνω σ' αυτή τη βάση, ο μακρύς αγώνας των Βουλγάρων για την αποτίναξη της νευματικής εξάρτησης και την απόκτηση της νευματικής του αυτονομίας έχει αντιμέτωπο σοβαρό εχθρό, το Πατριαρχείο. Ο Ελληνας, επομένως, ως φορέας νευματικής εξουσίας που εκπροσωπείται από το Πατριαρχείο και βοηθείται από το ελληνικό κράτος βρίσκεται πάντοτε σε θέση ισχύος, ευνοημένος από την ιστορία και την τύχη, σκόληρος στα μέτρα που χρησιμοποιεί για την αναχαίτηση της βουλγαρικής νευματικής αναγέννησης (διωξείς, φυλάκισεις): Χαρακτηριστικά παραδείγματα στο σημείο αυτό ως μαρτυρίες της βουλγαρικής εκπαιδευτικής υποθέσης οι αδελφοί Μιλιάντινοφ²⁹.

Παράλληλα, οι βεντικές αναφορές είναι διάσπαρτες και όπως αναφέραμε πλεονάζουν στην κατηγορία αυτή, ενώ ταυτόχρονα διατηρώνται επιγραμμιακά, ελλειπτικά ή γενικόλογα.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά στην ελληνική γλώσσα, γίνεται λόγος απλά για την ισχυρή παράδοση που είχε αυτή στο μεσαιωνικό βουλγαρικό κράτος και για τη χρήση της στον ελληνοβουλγαρικό χώρο της σλαβικής γλώσσας³⁰. Όταν, όμως, πρόκειται για την ανάδειξη της προσωπικότητας του Βουλγάρου ηγεμόνα Σιμεών, τότε προβάλλεται εμφανικά η ελληνική μάδεια του, με επεξηγήσεις μάλλον για το συμπόλιμο του ονόματος «Ελληνα» κατά το Μεσαίωνα, δηλαδή ανθρώπου με υψηλή παιδεία³¹. Με βάση την ίδια λογική, δεν αποσιωπάται η συγγραφή και θεολογική προετοιμασία του Πατριάρχη Τυρνόβου Ευθυμίου στην Κωνσταντινούπολη και στον Άγιο Όρος. Αντίθετα, στην περίπτωση των ιεραποστολών αδελφών Κυρίλλου και Μεθόδιου εξαιρείται η σλαβομάδεια τους, ενώ περνά απαρατήρητη η εξαιρετική ελληνική παιδεία τους. Εκτός τούτου, όταν εξυμνείται το σλαβικό έργο τους δε γίνεται κανένας λόγος για τον οικουμενικό του χαρακτήρα, ούτε ότι αυτό εντασσόταν σ' ένα ευρύτερο πρόγραμμα του βουλγαρικού κράτους. Προβάλλονται αποκλειστικά ως δόξαλοι των Σλάβων και αποσιωδούνται σίμνηρα από το βουλγαρικό πολιτισμό στον οποίο ανήκουν και τον οποίο εκπροσωπούν³².

Το ίδιο παρατηρούμε και στην περίπτωση της αναγέννησης του

1992 αποτελεί η απόρριψη της παραδοσιακής κλασικής αντίληψης για τον κίνδυνο πολιτιστικής αφομοίωσης του βουλγαρικού λαού. Αναγνωρίζεται ανεπιφύλακτα ότι ο βουλγαρικός λαός διατήρησε την αυτογνωσία του χωρίς να πιέζεται από τη βυζαντινή εξουσία. Το γεγονός αυτό αιτιολογείται μέσα από την αξιολόγηση της βυζαντινής κουλτούρας ως «ελιτίστικης» και ως εκ τούτου είχε απήχηση μόνο στους ανώτερα μορφωμένους Βουλγάρους.

Στο ίδιο βιβλίο του 1992 αναγνωρίζεται πολύ πιο συγκεκριμένα απ' ό,τι στο βιβλίο του 1991 η επίδραση της παλιάς κληρονομιάς της Ορθοδοξίας στην πολιτιστική ανάπτυξη της Βουλγαρίας, η εισαγωγή του βυζαντινού πολιτιστικού μοντέλου στην πνευματική ζωή της βουλγαρικής κοινωνίας και η συμβολή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στη διάδοση των δυτικών ιδεών του θετικισμού, ρασιοναλισμού, φιλελευθερισμού στη Βουλγαρία³⁸.

Το δέμα όμως που έχει την απόλυτη αποδοχή και επαρκή ανάλυση είναι τα ελληνικά σχολεία, η θετική συμβολή των οποίων θεωρείται αναμφισβήτητη στην προσφορά ανώτερου επιπέδου μόρφωσης στους Βουλγάρους, στη διάδοση των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, στην καλλιέργεια του πατριωτισμού, του βουλγαρικού εθνικού αισθήματος, και στη δημιουργία των πρώτων Βουλγάρων εθνικών διαφωτιστών³⁹.

Εκεί, όμως που η συγκρουσιακή διάσταση στην επαφή των δύο λαών αναδεικνύεται σ' όλο της το μεγαλείο, είναι το **πολιτικό πεδίο**.

Πολιτική.

Εδώ, με κεντρικό άξονα τον αδιάκοπο αγώνα των Βουλγάρων για εθνική ενοποίηση και κρατική συγκρότηση συνυφαίνονται σταθερά δύο επαναλαμβανόμενα μοτίβα - στερεότυπα για τον Έλληνα ως γειτονικό λαό:

- οι υπέρμετρες εδαφικές διεκδικήσεις βουλγαρικών περιοχών και
- η ελληνική πολιτική αποεθνοποίησης των Βουλγάρων

Ο Έλληνας στο ιστορικό του παρελθόν απεικονίζεται στα βουλγαρικά εγχειρίδια ιστορίας ως φορέας εξουσίας (πολιτικής, θρησκευτικής, πολιτιστικής) αρχικά της βυζαντινής αυτοκρατορίας, που ήταν βέβαια, έ-

38. Ό.π., και υποσημείωση 37.

39. Ό.π., Petar Angelov, Zapiski po Istorija, 1992, σ. 184, 195, 196.

να πολυεθνικό κράτος με ελληνόγλωσση, όμως, κατεξοχήν τη διοίκηση, την εκκλησιαστική λειτουργία και την κυρίαρχη παιδεία, και έπειτα στα νεότερα χρόνια του ελληνικού εθνικού πλέον κράτους.⁴⁰

Συγκεκριμένα, στα βουλγαρικά εγχειρίδια μεσαιωνικής ιστορίας του 1991 ο Έλληνας προβάλλεται σταθερά ως επιδρομέας, κατακτητής, εκμεταλλευτής των βουλγαρικών περιοχών και του πληθυσμού. Τα γνωρίσματα αυτά αποδίδονται στους Έλληνες από την αρχαία ακόμα εποχή του βουλγαρικού παρελθόντος ως ουσιαστικά στοιχεία του ελληνικού αποικισμού. Εδώ δεν αποσιωπάται, βέβαια, η θετική επίδραση των αρχαίων ελληνικών αποικιών στην πολιτιστική ανάπτυξη των θρακικών φυλών.⁴¹

Εκεί όμως, που τα γνωρίσματα του κατακτητή και καταστροφέα αποκτούν την απόλυτη σημασία τους είναι κατά το βυζαντινό παρελθόν του Έλληνα, όταν ως φορέας της πολιτικής εξουσίας ασκεί σταθερά μια σκληρή επιθετική πολιτική απέναντι στους Βουλγάρους. Βασικός και αμετάβλητος στόχος της πολιτικής όλων των βυζαντινών αυτοκρατόρων προβάλλεται η διάσπαση των σλαβικών φυλών, η κυριαρχία, η υποταγή τους στη βυζαντινή εξουσία, η κατάλυση και καταστροφή του βουλγαρικού κράτους.⁴²

Ο πόλεμος στην επιθετική του εκδοχή προβάλλεται ως συστατικό στοιχείο αποκλειστικά της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής. Το ίδιο μονόπλευρα προσάπτονται στην εξωτερική πολιτική και τα παρεπόμενα του πολέμου: οι λεηλασίες, οι καταστροφές, οι πυρπολήσεις, η ερήμωση, η φτώχεια και η «τραγωδία χιλιάδων οικογενειών»⁴³. Την εικόνα του Βυ-

40. Για την ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, βλ. Robert Browning, *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, Μετάφραση Ν. Κονομή, Εκδόσεις Δ.Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 1992. Πρβλ. και Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοί λαοί κατά τους Μέσους Χρόνους*, Ιωάννινα 1986.

41. Ό.π., Vasil Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ.9, όπου αναφέρονται τα εξής: «Οι Έλληνες άποικοι εκμεταλλεύονταν συστηματικά τη θρακική γη, συγκέντρωναν από αυτή δούλους που έστελναν στις μητροπόλεις τους ή σε άλλες ελληνικές πόλεις. Αυτό οδήγησε σε συχνούς πολέμους ανάμεσα στις ελληνικές αποικίες και τα θρακικά φύλα. Ο ελληνικός αποικισμός δεν είχε μόνο αρνητικές πλευρές. Επιτάχυνε την ανάπτυξη των θρακικών φυλών, δυνάμωσε τις πόλεις και τα φρούρια και δημιούργησε την αστική κουλτούρα».

42. Ό.π., V. Giuzelev, *Istorija...*, 1991, σ.26, 27, 31, 33.

43. Συγκεκριμένα αναφέρονται χαρακτηριστικά τα εξής: «Στο Βυζάντιο ο πόλεμος κατά της Βουλγαρίας κηρύχθηκε ιερός και οι στρατηγοί ορκίστηκαν να αφήσουν τα κόκ-

πληρωμή ετήσιας παράμειψης στους Βουλόγερους (7 φορές στο βιβλίο του 1991 και 4 φορές στο βιβλίο του 1992)⁴⁹. Η ανελλιπή α-ναφορά των συνθηκών, που συνοδεύεται πάντα από την επισήμανση για την αναγέννηση κτησών από τους Βουλόγερους, στοχεύει, μέσα από την επίκληση σε διακρατικές νομικές πράξεις ή στους τίτλους που απονέμει κατά καιρούς το Βούλγαριο στους Βουλόγερους ηγεμόνες, να αναδείξει την επίσημη ιστορία του μεσαιωνικού Βουλόγαρικού κράτους και να νομιμοποιή-σει την πολιτική του, που δεν ήταν λιγότερο επεκτατική.⁵⁰

Η εικόνα του Βουλόγαρου ως εχθρού των Βουλόγερων στο πεδίο των μαχών προεκτείνεται και στο πεδίο της βουλγαρικής διοίκησης των Βουλό-γαρικών περιοχών κατά το διάστημα δύο περσιών αιώνων βουλγαρικής κυ-ριαρχίας. Ο χαρακτήρας της εξουσίας αυτής αποδίδεται πντά με τις επα-ναλαμβάνόμενες επιβολές, καταπίεση, εκμετάλλευση, προχρη-στή, διάλυση.⁵¹ Έτσι, η επιβολή της βουλγαρικής κρατικο-στρατιωτικής ορ-γάνωσης συνεπάγεται τη διάλυση του βουλόγαρικού κράτους.⁵² ενώ αντι-στοιχα η επιβολή του βουλγαρικού φεοδολογικού συστήματος μεταφράζεται ως οικονομική καταπίεση του βουλόγαρικού πληθυσμού, με μέτρα όπως: οι υψηλοί φόροι, οι αλλοτριώσεις των βουλγαρικών υπαλλή-νων, η κερδοσκοπία των διοικητών αλλά και η «πώληση των παιδιών ως δούλων» με τη συμμετοχή της βουλγαρικής διοίκησης.⁵³

Ταυτόχρονα δεν αποσιωπάται η επίδραση που άσκησε το Βούλ-γαρικό κράτος βουλγαρικού κρατικού μοντέλου, των τίτλων των αζιωματόχων και των υπηρεσιών της αυλής (1992).⁵⁴ Αυτή, όμως, η α-ναγέννηση δε μειώνει τη γενική αρνητική εικόνα για το βουλγαρικό Έλλη-να κυρίαρχο, η εξουσία του οποίου στις βουλγαρικές περιοχές είχε «δυ-σημείς επιδράσεις».

Η μεσαιωνική ιστορία κλείνει με τη μετωποποίηση της «βουλγαρικής επανάστασης» του Schlihuberg σε «βουλγαρική επανάσταση» και το φορητισμένο Βουλόγαρο στον αγώνα για κάθε σπιθαμή πατρικής γης.⁵⁵

49. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.54, 72, 81-85, 118-119.
 50. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.21, 26, 28, 29, 32, 35, 51, 77.
 51. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.70-77.
 52. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.70.
 53. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.74.
 54. Ο.π., Petar Angelov, *Zapiski po Istorijsa...*, 1992, σ.
 55. Ο.π., V. Guzelev, *Istorijsa...*, 1991, σ.64.

Στα εγχειρίδια της βουλγαρικής ιστορίας των νεότερων χρόνων για τα περισσότερα θέματα επαναλαμβάνονται τα ίδια μοτίβα που είδαμε και παραπάνω. Συγκεκριμένα, στο βιβλίο του 1991 πλεονάζουν οι αναφορές, αρνητικές κυρίως και ουδέτερες, που αφορούν τους Έλληνες. Άμεσες θετικές αναφορές δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου. Επαναλαμβάνονται, με εντονότερο τόνο εδώ, όσα αναφέραμε για τον Έλληνα ως φορέα εξουσίας κατά τη βυζαντινή περίοδο. Ως νέα στοιχεία τώρα εμφανίζονται καταγγελίες που συμπυκνώνονται τόσο στην έννοια της «αποεθνοποίησης» του βουλγαρικού λαού, η οποία ασκείται συστηματικά και μεθοδευμένα από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, όσο και στην έννοια των εδαφικού επεκτατισμού στη Μακεδονία και τη Θράκη, που αποτελεί πολιτική του ελληνικού κράτους. Γύρω από αυτούς τους δύο άξονες συνυφαίνονται οι αιχμές για τον Έλληνα ως φορέα πολιτικής εξουσίας, μέσα από τις οποίες προβάλλεται σκληρός, βίαιος καταπιεστικός, ύπουλος, εκδικητικός, άδικος, εχθρικός, εκμεταλλευτής, επικίνδυνος, φθονερός, ανελέητος⁵⁶.

Διατυπωμένες άμεσα ή έμμεσα ή με υπολανθάνοντα τρόπο οι συγκεκριμένες αιχμές κατά της επεκτατικής πολιτικής του ελληνικού κράτους στη Μακεδονία και Θράκη συνοδεύουν ανελλιπώς την ιστορική αφήγηση των βασικών πολεμικών συρράξεων της Βαλκανικής. Από αυτές, ο Β΄ Βαλκανικός πόλεμος και ο Α΄ Παγκόσμιος, συμβολίζουν τις δύο εθνικές καταστροφές της Βουλγαρίας καθώς ανακόπτουν την πορεία των Βουλγάρων για εθνική ενοποίηση και περιορίζουν τα εδαφικά όρια της Βουλγαρίας.⁵⁷ Η συνεχής επανάληψη των μοτίβων αυτών σ' όλα τα εγχειρίδια αποτυπώνει τη βασανιστική εμμονή σε μια ανεκπλήρωτη εθνική προσδοκία, με βάση την οποία ερμηνεύεται και η απώλεια της Μακεδονίας ως εθνική καταστροφή και καταδικάζονται απερίφραστα οι όποιες διαβαλκανικές συνεργασίες και συμμαχίες ως «ανειλικρινείς», «επιθετικές στην ουσία», «αμυντικές μόνο στο όνομα» και «με υψηλό κόστος: τη συγκατάβαση στη διανομή της Μακεδονίας»⁵⁸.

Τη μονόπλευρη αξιολόγηση των προδέσεων και του ρόλου των βαλκάνιων γειτόνων - Ελλήνων, Σέρβων και Ρουμάνων - συνοδεύει συνή-

56. Οι επιθετικοί αυτοί προσδιορισμοί για τον Έλληνα είναι διάσπαρτοι σ' όλο το περιεχόμενο του βιβλίου της νεότερης ιστορίας του 1991.

57. Stajko Trifonov, *Istorija na Balgaria...*, ό.π., σ. 83, 84 και Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ.94, 96, 106, 148.

58. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ.87.

θως η αμφισβήτηση της εγκυρότητας των διεθνών Συνθηκών που ρύθμισαν το εδαφικό status των βαλκανικών κρατών μετά το 1878. Χωρίς καμιά εξαίρεση, όλες οι Συνθήκες (εκτός από αυτή του Αγίου Στεφάνου που δημιούργησε το 1878 το όραμα της Μεγάλης Βουλγαρίας), προβάλλονται ως άδικες και σκληρές και ταυτόχρονα υπεύθυνες για τον εδαφικό ακρωτηριασμό της Βουλγαρίας, καθώς δε στηρίζονταν στην «ιστορική πραγματικότητα και τα εθνικά δεδομένα», αλλά εξυπηρετούσαν κυρίως τα συμφέροντα των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων.⁵⁹ Απόλυτα απορριπτικές είναι κυρίως οι κρίσεις για τις Συνθήκες: του Βερολίνου (1878),⁶⁰ του Βουκουρεστίου (1913) και του Νείγυ (1920), γιατί μ' αυτές ταυτίζονται οι δύο εθνικές καταστροφές της Βουλγαρίας.⁶¹ Διαβάζουμε στο εγχειρίδιο του 1992:

«Η Συνθήκη Βερολίνου έγινε η βόμβα στη βαλκανική πρακτική με προγραμματισμένο της θύμα το βουλγαρικό κράτος...η σκιά της εξακολουθεί να πέφτει πάνω στην τύχη της Βουλγαρίας»⁶²

ή στο εγχειρίδιο του 1993:

«... οι βουλγαρικές περιοχές διαμελισμένες σε πέντε τμήματα ακολουθούν στις επόμενες δεκαετίες διαφορετικό δρόμο.»⁶³

Αντίστοιχα, η Συνθήκη του Βουκουρεστίου, που ρύθμιζε τα νέα σύνορα των εθνικών βαλκανικών κρατών στη Μακεδονία μετά τους Βαλκανικούς πολέμους θεωρείται για τη Βουλγαρία επανάλυση της Συνθήκης του Βερολίνου ή «το πιο μεγάλο χτύπημα στην εθνική της υπόθεση», καθώς της στέρησε την ευκαιρία να συνενώσει τις βουλγαρικές περιοχές και ταυτόχρονα γιατί «αποτυπώνει το μέγεθος της εθνικής καταστροφής».⁶⁴

Μετά από κάθε αναφορά στις εδαφικές ρυθμίσεις των Συνθηκών, επανέρχεται συνεχώς η εικόνα της διαμελισμένης Βουλγαρίας για να εκθρέψει αποτελεσματικά ένα έντονο αίσθημα αδικίας στον αναγνώστη μαθητή. Το ίδιο αίσθημα αδικίας εκτρέφεται και μέσα από την ανάγλυφη περιγραφή των «τραγικών» κάθε φορά για τη Βουλγαρία συνεπειών των

59. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ.146, 149, 156.

60. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ.12, 94.

61. Georgi Bakalov, Petar Angelov, Tsvetana Georgieva, Dimitar Tsanev, Bobi Bobev, Stojco Grncarov, *Istorija na Balgaria*, Sofia 1993, σ.300, 474, 479.

62. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ. 8.

63. Ό.π., Georgi Bakalov, *Istorija na Balgaria*, 1993, σ. 300.

64. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ. 94.

πολέμων: αριθμητικές αναφορές των απωλειών σε έμψυχο δυναμικό, της πληθυσμιακής αποδυνάμωσης της Βουλγαρίας, της εδαφικής συρρίκνωσης της και τέλος, του «ψυχολογικού χτυπήματος», δηλαδή «της απώλειας της ελπίδας για εθνική ενοποίηση».⁶⁵

Το μερίδιο της ευθύνης των Βουλγάρων στην όξυνση των βαλκανικών αντιθέσεων αποσιωπάται εντελώς ή εντάσσεται μάλλον σ' ένα είδος καταληκτικής αυτοκριτικής για τα λάθη της πολιτικής και στρατιωτικής βουλγαρικής ηγεσίας.⁶⁶

Χρήσιμη για τον προσδιορισμό του ιδεολογικού προσανατολισμού των βιβλίων της νεότερης βουλγαρικής ιστορίας αποδείχθηκε και η ποσοτική καταμέτρηση ορισμένων φράσεων με τη μεγαλύτερη συχνότητα μέσα στα δύο κείμενα, όπως είναι: η εθνική ενοποίηση των βουλγαρικών περιοχών,⁶⁷ η πολιτική της αποεθνοποίησης των Βουλγάρων από τους Έλληνες⁶⁸ ή τους γείτονες, η εδαφική διεύρυνση, οι εδαφικές διεκδικήσεις των Ελλήνων ή γενικά των γειτονικών κρατών και η εθνική καταστροφή της Βουλγαρίας μετά τους Βαλκανικούς πολέμους αλλά και μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα αποτελέσματα των μετρήσεών μας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Θέματα	1991	1992
Εθνική ενοποίηση βουλγαρικών περιοχών	30	70
Πολιτική αποεθνοποίησης Βουλγάρων	24	20
Εδαφική διεύρυνση - διεκδικήσεις Ελλάδας	42	34
Εθνική καταστροφή της Βουλγαρίας	11	14
Σύνολο	107	138

65. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ. 95.

66. Ό.π., Bobi Bobev, *Zapiski po Istorija...*, 1992, σ. 95, 96.

67. Η ενοποίηση του «διασκορπισμένου, διαμελισμένου» βουλγαρικού λαού και των «εδαφών της Βουλγαρίας» παρουσιάζεται σταθερά ως ιστορικό αίτημα και κύρια αποστολή του βουλγαρικού κράτους, ό.π., Stajko Trifonov, σ. 52.

68. Σχετικά με το θέμα αυτό παραθέτουμε χαρακτηριστικό απόσπασμα: «Η τύχη των Βουλγάρων στη Μακεδονία του Αιγαίου ήταν παρόμοια μ' εκείνη των αδελφών τους στην κοιλάδα του Βαρδάρη. Παράλληλα με τις προσπάθειες για αφομοίωση του ντόπιου πληθυσμού η Ελλάδα κατέβαλλε προσπάθειες για την αποβουλγαροποίηση της περιοχής. Γι' αυτό το σκοπό, το 1919 υπέγραψε συμφωνία με τη Βουλγαρία για την ανταλλαγή των εθνικών μειονοτήτων, η οποία ήταν αναγνώριση του γεγονότος ότι ο πληθυσμός της Μακεδονίας του Αιγαίου αποτελούνταν βασικά από Βουλγάρους» ό.π., Stajko Trifonov, σ. 120. Πρόβλ. στο ίδιο εγχειρίδιο και σ. 61, 91.

Πολλά μηνύματα διοχετεύονται στους Βούλγαρους μαθητές και μέσα από την εικόνα που προβάλλουν τα βουλγάρικα εγχειρίδια για τους ίδιους τους Βουλγάρους, οι οποίοι παρουσιάζονται σταθερά ως:

- αδικημένοι από την ιστορία και την τύχη
- καταπιεσμένοι κοινωνικο-οικονομικά
- κατατρεγμένοι εθνικά και πολιτιστικά
- γενναίότεροι στα πεδία των μαχών, γιατί πολεμούσαν για δίκαια εθνικά αιτήματα.

Τελικά, η σαφής ιδεολογική χρήση της ιστορίας,⁷¹ ιδιαίτερα έντονη στα εγχειρίδια του 1991:

- νομιμοποιεί τις πολεμικές συγκρούσεις των Βουλγάρων με τους γειτονικούς βαλκανικούς λαούς και συνεπώς αναπαράγει το φιλοπόλεμο πνεύμα και την ιδεολογία των συγκρούσεων.
- δικαιώνει τους πολιτικούς στόχους και τις εδαφικές διεκδικήσεις του παρελθόντος ανακινώντας αλυτρωτικά ζητήματα.
- δεν αποφεύγει τη χρήση της γλώσσας του εθνικισμού στην προσπάθεια να ενισχυθεί η συλλογική μνήμη και η εθνική αυτογνωσία του βουλγαρικού λαού σήμερα.

Έτσι, παρά τις αξιοπρόσεκτες αλλαγές που σημειώθηκαν στα βιβλία του 1992, οι βασικές θέσεις παραμένουν αμετάβλητες, ιδιαίτερα στο εθνικό θέμα. Δεν αναλύονται σε βάθος οι παράγοντες που αποτελούν σημεία έντασης ανάμεσα στους βαλκανικούς λαούς, ούτε καταγγέλλεται ο πόλεμος, ο επεκτατισμός, η βία και γενικά η ιδεολογία της εθνικής αντιπαλότητας. Ο έντονος διδακτικός χαρακτήρας της ιστορικής αφήγησης και οι πάμπολλες αξιολογικές κρίσεις παραπέμπουν μάλλον σε μια παρωχημένη αγωγή.

---

71. Στην ιδεολογική χρήση της ιστορίας στα σχολικά εγχειρίδια αναφέρονται τα άρθρα της Σοφίας Μάππα, *Ιστορία και Ιδεολογία: Τα σχολικά εγχειρίδια, Κέντρο Μελετών και Αυτομόρφωσης*, Αθήνα 1982, 62-77. Επίσης, της Α. Κωνσταντακοπούλου, *Το εγχειρίδιο του Λυκείου: Εισαγωγή στις ιστορικές σπουδές. Νέα ιδεολογήματα στη διδασκαλία της ιστορίας, Ο Πολίτης*, τευχ. 94 (Σεπτ. 1988) 71-77 και του Φιλ. Ηλίου, *Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας. Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεύγου, Αντί* 46 Αθήνα 1976.